

ФОРМИ КРИМІНОГЕННИХ ВПЛИВІВ НА ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

FORMS OF CRIMINOGENIC INFLUENCES ON JUSTICE IN UKRAINE: MODERN CHALLENGES

Христова Ю.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню актуальних проблем діяльності держави щодо забезпечення здійснення в Україні правосуддя на засадах верховенства права та протидії різноманітним формам криміногенного впливу на правосуддя Службою судової охорони, яка є спеціальним суб'єктом в механізмі забезпечення його безпеки. Розглянуто проблему оперативно-розшукового забезпечення кримінологічної діяльності Служби судової охорони України, яка є одним із сучасних викликів протидії криміногенним впливам на правосуддя в Україні.

Констатовано, що в умовах воєнного стану особливо гострою є проблема забезпечення особистої безпеки суддів і членів їхніх сімей, працівників суду, особливо тих, які опинилися під загрозою затримання окупантами на тимчасово невідконтрольних територіях України, а також інших учасників судового процесу.

Здійснено аналіз системи спеціальних кримінологічних заходів, передбачених Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», для забезпечення безпеки працівників суду та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин, здійснення яких покладено на підрозділи Служби судової охорони та є основним завданням цієї служби. Наголошено на необхідності визначити правові засади її організації та діяльності на рівні Закону України «Про Службу судової охорони» (потребує розроблення) з повноваженнями, достатніми та необхідними виявлення, негайного реагування і припинення фактів тиску на суддів, втручання у діяльність суду, загроз особистій безпеці суддів, членів їх сімей, працівників суду, а також у суді – учасників судового процесу.

Констатовано, що потреба надання Службі судової охорони права безпосередньо здійснювати оперативно-розшукову діяльність для належного забезпечення гарантій незалежності суддів як носіїв судової влади обумовлена необхідністю розмежувати її повноваження як державного органу в системі правосуддя з повноваженнями інших суб'єктів, які здійснюють оперативно-розшукову протидію загрозам особистій безпеці суддів та членів їхніх сімей, працівників суду та є органами іншої (виконавчої) гілки державної влади. Обґрунтовано відповідні пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: захист правосуддя, Служба судової охорони, оперативно-розшукова діяльність.

The article is devoted to highlighting the current problems of the state's activity in ensuring the administration of justice in Ukraine on the basis of the rule of law and countering various forms of criminogenic influence on justice by the Judicial Security Service, which is a special subject in the mechanism of ensuring its security. The problem of operational investigative support for the criminological activities of the Judicial Protection Service of Ukraine, which is one of the modern challenges of combating criminogenic influences on justice in Ukraine, is considered.

It was established that in the conditions of martial law, the problem of ensuring the personal safety of judges and their family members, court employees, especially those who are at risk of being detained by the occupiers in the temporarily uncontrolled territories of Ukraine, as well as other participants in the court process, is particularly acute.

An analysis of the system of special criminological measures provided for by the Law of Ukraine "On State Protection of Court Employees and Law Enforcement Bodies" was carried out to ensure the safety of court employees and their close relatives, the inviolability of housing, as well as the preservation of their property, taking into account specific circumstances, the implementation of which is entrusted to the subdivisions of the Court Security Service and is the main task of this service. The need to determine the legal basis of its organization and activity at the level of the Law of Ukraine "On the Court Security Service", their family members, court employees, and also in the court – participants in the court process was emphasized.

It has been established that the need to grant the Judicial Security Service the right to directly carry out investigative activities in order to properly ensure the independence of judges as holders of judicial power is due to the need to distinguish its powers as a state body in the justice system from the powers of other entities that carry out investigative countermeasures against threats personal safety of judges and their family members, court employees and are bodies of another (executive) branch of state power. Relevant proposals for improving domestic legislation in this area are substantiated.

Key words: protection of justice, Court Security Service, investigative activity.

Вступ. Актуальність науково-теоретичної розробки обраної проблематики обумовлена нагальною потребою вдосконалення діяльності держави щодо забезпечення здійснення в Україні правосуддя на засадах верховенства права та запобігання криміногенним впливам на його безпеку. В умовах воєнного стану особливо гострою є проблема забезпечення особистої безпеки суддів і членів їхніх сімей, працівників суду та учасників судового процесу. Вагомим аргументом на підтримку зазначеної тези є повідомлення Служби судової охорони про стрімке збільшення (в 18,5 разів) з січня по серпень 2022 року спроб відвідувачів пронести в судові установи заборонені предмети, в тому числі зброї – 2429 одиниць у порівнянні з 131 одиницею за аналогічний період 2021 року [1], що становлять потенційну небезпеку для суддів та учасників судового процесу. В свою чергу, безпека суддів та охорона приміщень судів є однією з основних гарантій незалежності суддів та належного функціонування системи правосуддя в цілому.

Варто зазначити, що на сьогодні залишаються без належного вирішення багато проблем у сфері протидії різноманітним формам криміногенного впливу на правосуддя, тобто вчиненню діянь, що порушують гарантії незалежності суддів або підривають авторитет правосуддя. За результатами проведеного аналізу рішень Вищої ради правосуддя щодо розгляду повідомлень суддів про втручання у здійснення ними правосуддя можна виокремити наступні основні форми криміногенних впливів: прохання, вказівки, погрози, насильство, знищення або пошкодження майна, підкуп, критика судді в засобах масової інформації до вирішення конкретної справи у зв'язку з її розглядом, проведення пікетів, мітингів, зловживання процесуальними правами, загрози особистій безпеці учасників судового процесу та ін.

Спеціальним суб'єктом в механізмі забезпечення безпеки правосуддя є Служба судової охорони, проблема оперативно-розшукового забезпечення кримінологічної

діяльності якої є одним із сучасних викликів протидії криміногенним впливам на правосуддя в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення безпеки правосуддя в цілому та діяльності Служби судової охорони зокрема розглядали у своїх працях такі вчені, як Т.В. Галайденко, В.В. Городовенко, В.С. Єгорова, О.А. Зайцев, В.О. Кібець, Р.О. Куйбіда, Р.В. Тарасенко, О.О. Титаренко, С.П. Щерба та ін. Разом з цим проблеми забезпечення гарантій дії принципу незалежності суддів і протидії криміногенним впливам на правосуддя в Україні Службою судової охорони в сучасних реаліях залишилися поза увагою дослідників і потребують вирішення.

Мета статті. Метою наукової статті є на основі результатів аналізу форм криміногенних впливів на правосуддя в Україні в умовах воєнного стану обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. З огляду на особливості досліджуваної проблематики представляє інтерес проведене у 2016–2017 рр. за підтримки Програмної ініціативи «Права людини і правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження» дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройної агресії Російської Федерації на Сході України, за результатами якого було встановлено, що найбільш поширеною формою впливу на правосуддя опитані судді Донецької та Луганської областей назвали загрози їх рідним, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях [2]. Більше того, в сучасних умовах воєнного стану надзвичайно гострим є питання особистої безпеки суддів і членів їхніх сімей, особливо тих, які опинилися під загрозою затримання окупантами на тимчасово невідконтрольованих територіях України, як, наприклад, це сталося в березні 2022 р. із суддею Іллічівського районного суду м. Маріуполя при спробі вийти з міста [3].

На сьогодні, окремі аспекти стосовно забезпечення безпеки суддів та працівників апаратів судів врегульовані Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Однак, правові засади організації та діяльності ССО й досі не набули законодавчого закріплення та залишаються визначеними лише на рівні підзаконного нормативно-правового акту, – Положення про Службу судової охорони, затвердженого Рішенням Вищої ради правосуддя № 1051/0/15-19 від 04.04.2019 р. (далі – Положення) [4], що свідчить про нагальну потребу прийняття Закону України «Про Службу судової охорони» (потребує розроблення) з повноваженнями, достатніми та необхідними виявлення, негайного реагування і припинення фактів тиску на суддів, втручання у діяльність суду, загроз особистій безпеці суддів, членів їх сімей, працівників суду, а також у суді – учасників судового процесу, про що вже наголошувалось у наших попередніх публікаціях [5].

Найбільш дієвими і адекватними заходами запобігання криміногенним впливам на правосуддя в Україні, а також реагування на сучасні загрози та виклики, у тому числі в умовах воєнного стану та постійної воєнно-політичної агресії, є система спеціальних кримінологічних заходів.

На сьогодні система таких заходів частково представлена у положеннях ст. 5 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Зокрема видами спеціальних заходів, які можуть застосовуватися для забезпечення безпеки працівників суду та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин є:

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) встановлення телефону за місцем проживання;

г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

д) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;

е) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;

є) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, персональних та/або біометричних даних, переселення в інше місце проживання [6].

Згідно з пп. «г» ч.1 ст. 15 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» здійснення цих спеціальних заходів покладено на підрозділи ССО та є основним завданням цієї служби (пп. 4 п. 12 Положення).

Однак здійснення співробітниками ССО окремих спеціальних заходів, визначених у ст. 5 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», на сьогодні не можливо, у зв'язку з обмеженими їх повноваженнями у цій сфері.

Складність проблеми обумовлена заборонаю ССО здійснювати оперативно-розшукову діяльність, а відтак – неможливістю проводити окремі спеціальні заходи, передбачені п. «г» ст. 5 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження).

Крім того, здійснення такого спеціального заходу як «особиста охорона, охорона житла і майна» забезпечується, крім іншого, шляхом застосування оперативно-технічних засобів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів») [7], основна частина із яких призначена для негласного отримання інформації, тобто шляхом проведення оперативно-технічних заходів у поєднанні з іншими негласними оперативно-розшуковими заходами, негласними силами та ін.

Принагідно зауважимо, що підрозділи оперативного забезпечення охорони Управління державної охорони уповноважені проводити у порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», гласні та негласні оперативні заходи з метою запобігання, виявлення і припинення посягань на Голову Верховного Суду України, членів його сім'ї та будинок, де працює Верховний Суд України – найвищий суд у системі судоустрою, щодо яких здійснюється державна охорона (ст. 13 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб») [8].

Додамо, що здійснення такого спеціального заходу як «забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту» у широкому розумінні передбачають систему конспіративних дій самих працівників ССО на охоронюваних об'єктах щодо неможливості ідентифікації їх присутності у якості факту здійснення охорони. Ефективність таких заходів (конспіративних дій) у правоохоронній діяльності, як правило, досягається комплексним застосуванням сил, заходів та засобів, і передбачає у тому числі залучення та використання спеціальної категорії осіб, які в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначені як негласні штатні та позаштатні працівники.

Більше того, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких

родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності іншими державними органами, оперативні підрозділи яких уповноважені на її здійснення [7], але для них забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду не є профільною діяльністю. Відтак відповідні оперативно-розшукові заходи, як і ініціативне оперативно-розшукове виявлення та викриття загроз безпеці зазначеної категорії осіб оперативними підрозділами Національної поліції здійснюються безсистемно.

В свою чергу, організація взаємодії ССО з суб'єктами оперативно-розшукової діяльності значно ускладнює процес і знижує ефективність залучення негласних сил і засобів. На сьогодні механізм такої взаємодії застосовується тільки у поодиноких випадках. До того ж із збільшенням кількості осіб, які залучаються до оперативно-розшукової діяльності для забезпечення безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, щодо яких ССО здійснює заходи охорони, зменшується рівень конфіденційності інформації щодо вжитих гласних і негласних заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які підлягають захисту.

Також варто зауважити, що необхідність надання Службі судової охорони права безпосередньо здійснювати оперативно-розшукову діяльність для належного забезпечення гарантій незалежності суддів як носіїв судової влади обумовлена потребою розмежувати її повноваження як державного органу в системі правосуддя з повноваженнями оперативних підрозділів Національної поліції, які поряд з іншими суб'єктами (Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України) на сьогодні здійснюють оперативно-розшукову протидію загрозам особистій безпеці суддів та членів їхніх сімей, працівників суду та є органами іншої (виконавчої) гілки державної влади, що означає самостійне виконання кожним із

них своїх функцій та здійснення повноважень відповідно до Конституції та законів України.

З метою належного забезпечення здійснення заходів із запобігання загрозам особистій безпеці суддів, членів їх сімей, працівників суду, майна об'єктів охорони, виявлення та нейтралізації таких загроз, а також здійснення спеціальних заходів щодо забезпечення безпеки суддів, працівників апарату суду, співробітників Служби судової охорони та їх близьких родичів у ССО необхідно створити окремі підрозділи, яким необхідно надати функції здійснення оперативно-розшукової діяльності, зокрема: 1) оперативні підрозділи, які будуть здійснювати оперативно-розшукову діяльність щодо пошуку інформації про загрозу особистій безпеці суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, а також виявлення осіб, які можуть здійснити таку загрозу, або втрутитись в діяльність судових органів; 2) підрозділи оперативної служби для кваліфікованого проведення візуального спостереження та оперативних установок; 3) оперативно-технічні підрозділи для здійснення оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Висновок. Розв'язання окреслених сучасних проблем протидії криміногенним впливам на правосуддя в Україні Службою судової охорони, яка є спеціальним суб'єктом в механізмі забезпечення безпеки правосуддя, потребує вдосконалення національного законодавства у цій сфері, зокрема, пропонуємо доповнити частину першу статті 5 «Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність» Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» новим абзацом:

«управління Служби судової охорони – підрозділами оперативного та оперативно-технічного забезпечення з метою виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду».

ЛІТЕРАТУРА

1. Здійснення правосуддя: як сприяти безпеці українських судів у воєнний час : *Консультативна місія ЄС* : веб-сайт. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/latest-news/justice-how-can-you-contribute-to-keeping-ukrainian-courts-safe-in-wartime/> (дата звернення: 25.10.2022)
2. Правосуддя на Сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації. Звіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на Сході України 2016 – 2017 / за заг. ред. Роман Куйбіда Маркіян Галабала. Київ. 2018. 339 с. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/prnasu.pdf (дата звернення: 25.10.2022)
3. ВРП дякує всім причетним до звільнення з полону судді Юлії Матвеевої : *Вища рада правосуддя* : веб-сайт. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-dyakuje-vsım-prychetnym-do-zvilnennya-z-polonu-suddi-yuliyi-matvyevoyi> (дата звернення: 25.10.2022)
4. Про затвердження Положення про Службу судової охорони : Рішення Вищої ради правосуддя № 1051/0/15-19 від 04.04.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text> (дата звернення: 25.10.2022).
5. Христова Ю. В. Окремі питання протидії кримінальним правопорушенням проти правосуддя в умовах проведення Операції об'єднаних сил : Матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Херсон, 26 лист. 2021 р.) / за ред. д. ю. н. Шкути О. О. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 270–272
6. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів Закон України від 23 груд 1993 р. № 3781-XII (в ред. від 24 лист. 2021 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 25.10.2022).
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. (в ред. від 15 черв. 2022 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 25.10.2022).
8. № 2135-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 25.10.2022).
9. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 бер. 1998 р. № 160/98-ВР (в ред. від 17 квіт. 2022 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.10.2022).